

DİCLE NEHRİ VADİSİNDE AT VE BEYGİR CİNSİNİN ISLAHINA YÖNELİK KURULAN BİR ÇİFTLİK: HARNİNİ/KHARNİNİ ÇİFTLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Sevim ERDEM

Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZ

Sultan II. Abdülhamid kendi döneminde, ülke genelinde at ve beygir cinsinin islahı ve sayısını artırmak, ordunun çeşitli sınıflarının ihtiyacını karşılamak, çiftlik sahiplerinin ve ziraat ile meşgul olanların kullanacağı hayvanı temin etmek ve bu konuda yabancı ülkelerden hayvan teminine ihtiyaç duymamak için “Hayvan Çiftlikleri” kurdu muştur. Bu çiftliklerden bazıları özel olarak askeriyenin ihtiyacını karşılamaya yönelik olmuştur. Sultansuyu, Botan, Hamra, Veziriye, Harnini çiftlikleri örnek olarak verilebilir. Bu çiftlikler Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Ordu’nun Remont bölüklerinin at ve beygir ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Çiftlikler, Dicle ve Fırat Nehri vadisinde yer almaktadır.

Sultan II. Abdülhamid Irak coğrafyasında devletin hâkimiyetini tesis etmek amacıyla bu coğrafyadaki arazileri bir yandan Hazine-i Hassa Nezareti çatısı altında toplarken diğer yanda da Dicle ve Fırat Nehri üzerindeki askeri kontrolü artırmaya çalışmıştır.

Bu makale de Dicle Nehri vadisinde kurulan, Tikrit-Musul karayolu güzergâhında ve aynı zamanda Şammar Aşireti’nin temel yerleşim alanı içerisinde bulunan ve Altıncı Ordu Müşirliği’ne tahsis edilmiş olan Harnini/Kharnini Çiftliği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamid, Harnini Hayvan Çiftliği, Altıncı Ordu, Remont Bölüğü, Şammar Aşireti.

ABSTRACT

A Farm Established for the Improvement of the Species of Horse and Hack in The Valley of Tigris: Harnini/Kharnini Farm

Sultan Abdulhamid II had “Animal Farms” established in his reign in order to improve the species of horse and hack and increase their numbers, meet needs of various classes of the army, supply animals for farm owners and people who dealt with agriculture, and not to have to export from foreign countries in this issue. Some of these farms were specifically aimed at meeting the needs of the military. Among them were, for instance, Sultansuyu, Botan, Hamra, Veziriye and Harnini farms. These farms were founded to provide Remont troop of the Army fourth, fifth and sixth with horse and hack. The farms was that they were located in the valley of Tigris and Euphates.

Sultan Abdulhamid II intended to gather all the fields there under the same roof of ministry of finance to have the control of the state in the Iraqi geography while he was trying to enhance the military control over Tigris and Euphates.

This study is informed about Harnini/Kharnini farm, which was established in the valley of Tigris, located on the way of Takrit-Mosul highway, allocated to the

commandership of Army sixth, and, at the same time, located in the settlement area of Semmer tribe. Moreover, the study is provided information about the operation of the farm. The study will also be supported with maps and drawings.

Keywords: II. Abdulhamid, Kharnini Farm, Sixth.Army, Remont troop, Şammar Tribe

Giriş

“Mahsul hayvanın bastığı yerden çıkar”¹

Osmanlı ordusu geçirdiği dönüşüm sayesinde az sayıda profesyonel askerden oluşan bir ordu iken, zamanla çok farklı kaynaklardan gelen geçici askerlerden kurulu büyük bir ordu haline gelmiştir. Osmanlı ordusundaki büyüme ve sürekli savaş hali; insan, yük hayvanı, araba, erzak, mühimmat, depo, cephanelik ve kışla kurulumu gereksinimini artırmıştır. Böylesine büyük bir ordunun lojistik ihtiyacını karşılamak üzere sadece mali teşkilatta ve vergilerde değil aynı zamanda muharebe destek unsurları ve sisteminde de büyük değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Osmanlı ordusunun lojistik sisteminin temeli üç esasa dayanır:

İntikal

Muharebe ve

Kış tertiplenmesi²dir.

Bu üç unsurun başarılı bir şekilde yürütülmesi için devletin at ve beygir (bargir) ihtiyacını karşılamaya yönelik önemli adımlar atması gerekmiştir. Orhan Bey zamanında kurulan Sipahi Ocağı ve Taycı teşkilatı ile bu çalışmalara başlanılmış ve Sipahi Ocağı 1828'e kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde at yetiştirme ciddi bir himaye görmüştür. Her süvarinin yıllık yüksek bir tahsisatı vardı ve süvariler en iyi cins bir ata sahip olmak için her türlü fedakârlıktan çekinmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin hükümdarları da at yetiştirmeye büyük bir ilgi ve alaka göstermiştir.³ Kanuni Sultan Süleyman döneminde süvari sayısı 200 bin civarındadır.⁴ Süvari sayısındaki bu durum göstermektedir ki Osmanlı Devleti'nin büyüme sürecinde yaklaşık 5-6 milyon civarında atı mevcuttur.⁵ Pek çok kurumda olduğu gibi Osmanlı süvari teşkilatı da zamanla önemini yitirmiştir.⁶

A. Hara, Remont Bölükleri ve Depolarının Ortaya Çıkış Süreci

“Bir muharebe bittikten sonra cihad-ı asgardan kurtulduk, cihad-ı ekbere giriyoruz” Peygamber Efendimiz⁷

Osmanlı Devleti'nde hayvanın ekonomik gücü yanında ordudaki vurucu gü-

¹ İhsan Abidin; *Osmanlı Atları*, İstanbul-1917, s. 7.

² Uyar, Mesut -Edward J. Erickson; *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul-2014, s.153.

³ Mahmud Şemsi Seyyidi; *Atlarımızın Islah ve Teksiri*, İstanbul-Hamid Matbaası, 1927, s.7.

⁴ Graf fon Lehendorf (Gradiç), *Usul-u Teksiri Feres yahud Hayvan Yetiştirenlere Malumat*, Çeviren: Süvari Muallimi Kaymayakamı Erzurumlu Mehmed Ali, Dersaadet-1309, Matbaa-ı Osmaniye, s.1.

⁵ Uyar, Mesut -Edward J. Erickson; *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.161. Üçel-Aybet, Gülgün; *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İstanbul-2018, s. 443.

⁶ Halaçoğlu, Yusuf; “At”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul-1991, II, 30.

⁷ “Antalya Vekili Hamdullah Emin Paşa 8 Mart 1333/1917'deki Meclis konuşmasında; savaş halinin at ve beygir cinsinin ıslahı ve sayısının artırılması çalışmalarına engel teşkil etmediğini ve devletin muharebe sırasında ve muharebeden sonra gelecek olan cihad-ı ekbere hazırlıklı olması gerektiğini ifade etmiş ve Peygamber Efendimizin bu sözünü hatırlatmıştır. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 8 Mart 1333/1917, Perşembe, III, 116.

cü de oldukça önemlidir. Ordunun süvari gücü bilhassa devletin büyüme sürecinde etkin rol oynamıştır. Devlet, ordunun süvarisinin etkin olması amacıyla Hayvanat Çiftlikleri kurmuştur. Kurulan hayvanat çiftlikleri Avrupa'daki modern haralara⁸ örnek teşkil etmiştir. Ordunun temel süvari gücünün besleyen hayvanat çiftlikleri 16. Yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamıştır. Bilhassa 1769'dan itibaren devlet çözüm yolları arayışına girmiştir. Sultan II. Mahmud 1826'da gerçekleşen Vaka-yı Hayriye sonrası, hayvanat çiftliklerini yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Bu çiftlikler "Hara" adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır. İlk hara, Eskişehir'de Çifteler Çiftliğinde⁹ kurulmuştur.

Sultan II. Mahmud zamanında kurulan haralar; buldukları bölgelerin ve civarın hayvanını nitelik ve nicelik olarak geliştirmeye çalışmıştır. II. Mahmud zamanında kurulan haralar büyük malikâneeler özelliğindedir. 1854-1855 Sivastopol Muharebesine kadar Osmanlı Devleti kendi ülkesi dâhilinde birçok güçlüğe rağmen hayvanını tedarik edebilmiştir. Zaman ilerledikçe bu mümkün olmamaya başlamıştır. Haralar işlemediği gibi halktan tedarik yolu da artık yeterli gelmediğinden Osmanlı Devleti 1854 sonrası hayvan ithal etmeye mecbur olmuştur. 1826'dan 1878'e¹⁰ kadar Hara İdaresi "gayri mazbut" bir tecrübe devri olmuştur. 1878-1908 tarihleri arasında gayret başarılı bir şekilde işleyen Hara İdaresi, II. Meşrutiyet'in ilanı ile lağvedilmiştir.

Hara İdaresi'nin kaldırılmış olmasından kısa bir zaman sonra bu kurumun kaldırılmasına yönelik eleştiriler gündeme gelmeye başlamıştır. Hara İdaresi'nin tamamen kaldırılması yerine keşke islah edilmesi yoluna gidilseydi görüşü etkin olmaya başlamıştır. İslah edilerek haraların işlerliğinin devam ettirilmesi düşüncesi oluşmuştur. Özellikle Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa¹¹, haraların devredildiği Maliye Nezaretinden geri alınmasını istemiştir. Ziraat Nezareti kendisiyle yakından alakalı olan bu haraların yeniden kurulumuna en çok karşı çıkan olmuştur. Ziraat Nezareti, hara idaresi yerine "Aygır Depoları" tesis etmeyi daha uygun görmüştür.

Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa alınan tedbirleri yetersiz bulmuş. Hayvan islah çalışmaları için kesin ve net sonuçların alınmasını istemiştir. 1912'lere gelindiğinde Hara İdaresi çatısı altında orduya hayvan yetiştirmek

⁸ Dinçer, Ferruh; "Türkiye'de Askeri Veteriner Hekimlik Tarihi Üzerinde Araştırmalar-II. Bölüm", *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 27 (1-2), Ankara-1980, s.248.

⁹ Çifteler Çiftliği yanında bulunan Ada mevkiinde Kumarcı adıyla meşhur bir derebeyi vardır. Kumarcı, ithal ettiği bilhassa Rusya'dan getirdiği hayvanlarla islah ve çoğaltma çalışmaları yapmaktadır. Sultan II. Mahmud bu derebeyinin üzerine Kara Mustafa Paşa'yı göndermiş ve çiftliğin, orduya hayvan yetiştirmek üzere Çifteler Çiftliği'ne bağlandığı belirtilmiştir. İhsan Abidin; *Osmanlı Atları*, s.9.

¹⁰ İhsan Abidin; eserinde 1878 tarihi yerine 1908/1909 tarihini vermektedir. Yapılan çalışma bu bilgiyi doğrulamamıştır. Nitekim Sultan II. Abdülhamid, Hara İdaresini yeniden canlandırma çalışmalarına tahta çıktıktan kısa bir süre sonra başlamıştır. İhsan Abidin; *Osmanlı Atları*, s.8.

¹¹ 31 Mart Vakası üzerine İkinci ve Üçüncü ordulardan oluşan Hareket Ordusu Kumandanı sıfatıyla İstanbul üzerine yürümüş ve isyanın bastırılmasından sonra Hakkı Paşa Kabinesinde (30 Mayıs 1329) Harbiye Nazırlığı'na tayin edilmiştir. Bir süre sonra Mahmud Şevket Paşa muhalifler tarafından öldürülmüştür. Mahmud Şevket Paşa Sultan II. Abdülhamid devrinde pek bilinen bir şahsiyet değildir. "Bağdatlı Şevket, " Arap Şevket" diyenler vardır. Araplıkla hiçbir münasebeti olmayıp aslen Gürcü olup Bağdat Kölemenlerindedir. 1273/1857'de Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Ziya Şakir; *Mahmut Şevket Paşa*, Hazırlayan: Serkan Erdal, İstanbul-2011, s.6, 33-37.

amacıyla Remont Bölükleri kurulmuştur. Remont Bölükleri orduya gerekli olan hayvanı tedarikle meşgul olmuştur. Ordunun yıllık 20-30 bin remont hayvanına ihtiyacı vardır. Hayvan tedarikine olan ihtiyaç ziyadesiyle fazladır. Balkan Harbini takiben bazı askeri kıtalar lağvedilmiş olmasına rağmen hayvana olan ihtiyaç azalmamıştır. Dünya harbi sırasında da ihtiyaç daha da artmıştır.¹²

B. Irak Coğrafyası Toprak ve Çiftlik

İslam'ın ilk yüzyılı içinde Fırat ve Dicle nehrinden sulanabilen eski Sasani çiftlikleri ve münhal kalan araziler imara açılmış veya yeni idarecilerin tekeline geçerek bir toprak aristokrasisinin ortaya çıkışına sahne olmuştur.¹³ Sevad¹⁴ olarak geçen ve içinde büyük bir bataklığın bulunduğu aşağı Irak'ta¹⁵ büyük ölçekli tarımsal işletmelerin esas ortaya çıktığı alan Kûfe ve Basra çevresi olmuştur.

Hz. Ömer, Irak'taki orduların eski Sasanî şehirlerine yerleşmelerini sakınca- lı bulmuş ve Müslümanların yerleşmesi için bölgede Kûfe¹⁶ ve Basra¹⁷ şehirlerini kurdurmuş ve buralara yerleşmesini istemiştir. Buralarda Sasanilerden kalma geniş çiftlikler bulunur. Bu çiftlikler Hz. Ömer zamanında "Savâfî" adıyla savaştan gaziler adına devletleştirilmiştir. Hz.Ömer Irak'taki toprak zenginliğinin ilerde ciddi sorunlara yol açacağını bildiğinden "toprağın rekabesi bizimdir" diyerek, bu arazileri ümmetin ortak malı olarak görmüş ve herhangi bir özel şahsa iktâ' etmemiştir. Fakat Hz. Osman halife olduktan sonra artan talepler doğrultusunda Hicaz'da bulunan toprakları karşılığında Irak'ta toprak takas etmek isteyenlere izin vermiştir. Hz. Osman'ın bu siyaseti bütün taşların yerinden oynamasına yol açmıştır. Çünkü toprağın kıymetini fark edemeyen ve ticari tecrübesi olmayan bedevilere karşı, Hz. Ömer'in Medine'den çıkmasını yasakladığı Kureys bu fırsatı iyi değerlendirerek yaydan fırlamış ok gibi fethedilen bölgelerdeki verimli arazilere yatırım yapmaya başlamıştır. Hz. Ali' halife olduğunda ilk işi Hz. Osman'ın verdiği iktaları geri almak olmuştur. Hz. Ali başarılı olamamış-

¹² Tan, Seda; "Bulgaristan Emaretinin Krallığa İki Büyük Mirası: "Veteriner Teşkilatı ve At Yetiştiriciliği ve İslahı", *OTAM*, 33/Bahar 2013,s.251.

¹³ Demirci, Mustafa; "Emeviler Devrinde Aşağı Irak'ta (Sevad) Büyük Çiftliklerin Doğuşu ve Gelişimi", *İSTEM*, Yıl:5, Sayı:9, 2007, s.64.

¹⁴ Sevad; Müslümanlar Arap Yarımadası'ndan Irak'a çıktıklarında, ağaçlarla ve yeşilliklerle dolu züm-rüt yeşili bir arazi ile karşılaştılar. Çok sayıda köyü, ağaçları ve yeşilliği karşılarında görünce, "bundan daha fazla siyahlık görmedik" dediler. Araplar yeşille siyahı bazen aynı anlamda kullandıkları için, burada karşılaştıkları yeşille, siyahı bir araya getirerek, bu araziye "Sevâd" adını verdiler. Demirci, Mustafa; "Sevad", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXVI, 576.

¹⁵ Irak coğrafyasının bir kısmı; sevad kapsamında yer alır. Kuzeyde Tikrit'ten, güneyde Fars Denizine/Basra Körfezine, doğuda, Hulvân sınırına doğru uzanır. Batı tarafı ise, Basra'nın arkasındaki çölden, Sevâd-ı Basra'yı ve onun bataklığı(Batâih)'ni da içine alarak, Vâsıt'a, oradan Sevâd-ı Kûfe'ye ve onun bataklığı (Batâih)'nin üzerinden Kûfe şehrine, sonra Fırat'ın arkasından el-Enbâr'a ve nihayet Dicle ve Fırat nehirleri arasından Tikrit sınırına kadar uzanır. Demirci, Mustafa; "Sevad", ss.576-578; Marufoğlu, Sinan; *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, İstanbul-1998, ss.26.

¹⁶ Kûfe arazileri, Basra arazilerinin aksine haracidir. Çünkü Kûfe çiftlikleri eskiden beri mevcuttu, hâlbuki Basra çiftlikleri ise ihya edilerek oluşturulmuştur. Marufoğlu, Sinan; *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, s.25.

¹⁷ Basra bölgesi ise münhal bir mahalde ve bataklığın kıyısında kurulduğundan, oradaki çiftlikler bataklığın kurutulması ve toprağın ihyası yoluyla oluşturulmuştu. Bundan dolayı da özel mülk ve 1/10 nispetinde zekat veren öşür arazisiydi. Demirci, Mustafa; "Emeviler Devrinde Aşağı Irak'ta (Sevad) Büyük Çift.", s.63.

tır.¹⁸ Bu vaziyet daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

Osmanlı Devleti Bağdat'ın fethini Kanuni Sultan Süleyman zamanında tamamlamıştır. Sultan Süleyman ilk iş olarak tahrir çalışmalarını başlattırıştır. Vergilendirme ve toprak işletilmesi ile ilgili ayarlar yapılmış, daha sonra taşınmaz malların durumlarını tespit ettirmiştir. Bütün mülk ve iktaların ayrıntılı tasvir edildiği defterler oluşturulmuştur.¹⁹

Osmanlı Devlet'i Bağdat'ı başlangıçta bağımsız beylikler şeklinde idare etmiştir. Kölemen valiler aracılığıyla yönetmiştir. Tanzimat ve özellikle 1864'ten sonra merkezi idarenin gücü Bağdat'ta daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Bilhassa Mehmed Namık Paşa ile Mithat Paşa'nın Bağdat valilikleri önemli olmuştur.²⁰

Mithat Paşa'nın (1869-1871) uygulamaya koyduğu zirai islahat bilhassa Fırat Vadisi'nin tarımsal bölgelerinde süregelen bir rahatsızlık ortaya çıkarmıştır. Aşiretlerin toprak sahibi olmaları hususundaki büyük anlaşmazlık nedeniyle tarımsal bir kargaşa ortaya çıkmıştır. Toprak meselesi İngilizlerin hâkimiyeti sürecinde de devam etmiştir. İngilizler, aşiretler arasındaki huzursuzluğun temelinde Osmanlı Devleti'nin uygulamaya çalışmış olduğu toprak düzeninin yattığını belirtmişlerdir. Arazi sahipleri güçlerini açıkça batıl ve gerçekliği kanıtlanamayan Osmanlı tapu senetlerine dayandırmıştır. Aşiretler ise eğer yazıya dökülmemiş ise hatırlanamayacak kadar eski aşiret mülkiyet haklarına dayandırmışlardır.²¹

Sultan II. Abdülhamid kendi döneminde Irak coğrafyasına özel önem vermiştir. Irak'ın herşeyi ile ilgilenmiştir. Maarif, nafia, nehir taşımacılığı, yönetim daha aktif olarak yoğunlaştırmıştır.²² Irak coğrafyasındaki miri araziler Hazine-i Hassa Nezareti çatısı altında toplatılarak, devlet kontrolünde işletmeye verilmiştir. Bu arazilerden biri de Harnini arazisidir. Bu arazi Altıncı Ordu'ya tahsis edilmiştir.

C. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Hara ve Remont Bölüğü Kurma Çalışmaları

Sultan Abdülhamid ordunun remont bölüklerine at ve beygir yetiştirilmesi konusundaki çalışmalarına tahta geçmesinden kısa bir süre sonra başlamıştır. Sultan Abdülhamid ilk iş olarak Der-saadette numune bir hara kurma çalışmalarına başlatmıştır.²³ Vilayetlere gönderilen yazıda 1.50 cm irtifada bulunan aygır ve kısrakların Der-saadete gönderilmesi konusunda irade buyurmuştur. Vilayetlerin bazılarında yazıya kısa süre sonra geri dönüşler yapılmıştır. Örneğin; Kosova, Adana, Ankara, Cezire-i Bahr-i Sefid, İşkodra, Tırhala, Manastır, Selanik ve Konya vilayetlerinden gelen yazıda istenilen irtifada bargir bulunmadığı ifade

¹⁸ Demirci, Mustafa; "Emeviler Devrinde Aşağı Irak'ta (Sevad) Büyük Çift.", s.64.

¹⁹ İvanov, Nikolay; Osmanlı'nın *Arap Ülkelerini Fethi (1516-1574)*, TTK, Ankara-2013, s. 69.

²⁰ Kurşun, Zekeriyâ-Ali Akyıldız; *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İstanbul-2018, s.15.

²¹ Kolektif; *Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi*, Derleyen: Ali Satan, Tarihçi Kitabevi-2016, s.64.

²² Terzi, Arzu; *Bağdat ve Musul'da Paylaşılmayan Miras /Petrol-Arazi*, Truva Yayınları-2007, s.35; Demirci, Mustafa; "Sevad", s.578.

²³ BOA. Y.PRK. KOM. 00002/00060, 25 Nisan 1296/7 Mayıs 1880.

edilmiştir.

Devletin numune harası için uygun bargir bulunduğu bilgisi sadece Bağdat vilayetinden gelmiştir. Bağdat Vilayeti 29 Mart 1296/10 Nisan 1880 tarihli yazısında numune hara için talep olunan aygır ve kısrakların (bargirlerin) gönderileceğini bildirmiştir. Vilayetlerin genelinden alınan cevaplarda görülmüştür ki Osmanlı coğrafyası genelinde 1 metre 50 cm irtifaında aygır ve kısrakların pek yaygın olmadığı anlaşılmıştır.

Sultan Abdülhamid konunun üzerine ısrarla giderek yeniden bir irade buyurmuş ve bu defa irtifa olarak her bir vilayetin kendi sınırları dahilindeki en yüksek irtifalı bargirlerden 2'şer aygır ile 4'er kısrakın Der-saadet'e gönderilmesini emretmiştir.²⁴

Çiftlikat-ı Hümayun Nazırı Muzaffer Bey, kurulacak haranın başlangıç masrafına karşılık olarak tıpkı Avrupa devletlerinde olduğu gibi bu numune haradan da yetişecek bargirlerin Der-saadet'ten taşraya belli bir miktar karşılığında satılması yönünde görüş belirtmiştir. Bu görüşe göre bargirin değerinin %50'si oranındaki bir fiyatla nakil ve satışı gerçekleştirilir. Bu nakil ve satış işlemleri için at ve beygirden anlayan bir komisyonun kurulması gerekir. Bu uygulamada taşradan alıcı olanlara, satışı gerçekleşen bargirlere ait evrak ve ruhsat düzenlenir. Böylece Der-sadette kurulacak olan Numune Hara'nın masrafı devlet hazinesinden herhangi bir harcama yapılmadan karşılanmış olur.²⁵ Nazır Muzaffer'in bu teklifi Fransa örneklidir. Fransa Devleti, miri haraları için %50 kar payı ile aygır tedarik ederek ciddi bir kar temin etmiştir. Bu uygulamanın yapılıp yapılmayacağı hakkındaki son karar padişahındır.

Sultan Abdülhamid, numune hara için sadece Osmanlı coğrafyasından değil aynı zamanda yurtdışından da aygır alımı yaptırmıştır. Örneğin Haziran 1300/1884'lerde Almanya'da bulunan Huber Paşa tarafından devlet adına satın alınan 20 kadar aygırı Der-saadete göndermek üzere Odesa Limanı üzerinde nakli yapılmıştır. Bu aygırların problemsiz bir şekilde Der-saadete ulaşması amacıyla Huber Paşa'nın Muavini Erkan-ı Harbiye Binbaşlılarından ve Yaveri Tevfik Bey görevlendirilmiştir.²⁶

Osmanlı coğrafyasında hara kurulacağını öğrenmiş olan bazı Avrupalı uzmanlar da bu haralarda çalışmak üzere ilgili konsolosluklara müracaatlarda bulunmuştur. Bunlardan biri de Christian Weistionfield'dir. Paris'te bulunan Osmanlı Sefaretine müracaatta bulunmuş ve müracaatında hara konusunda uzun bir ihtisasa sahip olduğunu belirtmiştir.²⁷

a. Bağdat'ta Altıncı Orduya Tahsis Edilen Çiftlikler

Irak memleketinde yetişen Arap cinsi atlar²⁸, dünyanın her tarafında yeti-

²⁴ BOA. Y.PRK. KOM. 00002/00060, 25 Nisan 1296/7 Mayıs 1880.

²⁵ BOA. Y.PRK. KOM. 00002/00060, 25 Nisan 1296/7 Mayıs 1880.

²⁶ BOA. Y.PRK. OMZ.00001/00017, Haziran 1300/Haziran 1884.

²⁷ BOA. Y.PRK. TKM.00027/00036, 8 Şevval 1310/25 Nisan 1892.

²⁸ Arap atı: Arap atları genellikle nazik yapılı olmakla beraber uzun yolculukların sıkıntılılarına katlanırlar. Vücut organları bakımından da uyumludurlar. Çevik ve koşarken hayret edilecek derecede hafifirler. Graf fon Lehendorf (Gradiç), *Usul-u Teksiri Feres*, s.218-219; Aral, Nurettin -Selahattin Batu; *Arabistan'da Atçılığın Bugünkü Durumu*, Ankara-1936. s.13-15.

şen bargir yani cins-i feresiyenin en üstün özelliklerine sahiptir. Bu cinsin diğer cinslere olan üstünlüğünden dolayı Irak coğrafyasında yetişen Arap cinsi atının sayısının artırılması ve kalitede standart sağlanması gerektiği görüşü gerek İstabl-ı Amire ve gerekse Ser-Askeriye'de tarafından sıkça vurgulanmıştır. Altıncı Ordu Serbaytarı Miralay Ali Seyfeddin Bey, Irak coğrafyasının güzel vasıflı cüsesi bargirleri için bir layiha hazırlamıştır. Layihasında hara kurulumu için Bağdat ve civarının uygun olduğunu ve Bağdat vilayeti dâhilinde bulunan ve devlete ait olan miri çiftliklerden birinde mükemmel bir hara teşkilinin devletin menfaatine olacağını belirtmiştir. Hazırlanan layiha Sultan Abdülhamid'in iradesine sunulmuştur.

Sultan Abdülhamid Altıncı Ordu Müşirliği'ne ilk olarak emlak-ı mahsusa arazisi olan Tarmiya mukataasını²⁹ (Bakınız Harita I) tahsis etmiştir. 1884'lerde burada bir haranın kurulması çalışmalarına izin vermiştir. Ancak verilen yetki geçici olmuştur.³⁰ Aradan geçen zaman içerisinde Altıncı Ordu Müşirliği'nin Tarmiya mukataasında hara kurulumu ile ilgili herhangi bir çalışma yapmadığı anlaşılmış, hatta ellerinde bulunan bargirlerin mevsimine göre şuraya buraya gittiği tespit edilmiştir. Altıncı Ordu Serbaytarı Miralay Ali Seyfeddin Bey, Hazine-i Hassa Nezareti ve Bağdat Arazi-i Seniyye Komisyonu ile birlikte bir ön çalışmada bulunmuştur. Buna göre Altıncı Orduya tahsis edilmiş olan Tarmiya Mukataası, Hazine-i Hassa Nezaretine ait olmak üzere burada bir hara kurulumu teklifinde bulunmuştur. Sultan Abdülhamid Senedat Kanununa uygun olarak çalışmalara başlanılmasına izin vermiştir. Ancak ilerleyen zaman içinde bundan bir sonuç alınmamış olmalı ki Altıncı Ordu Müşirliğine Veziriye mukataası tahsis edilmiştir. Burada Altıncı Orduya ait çiftlik kurulumu başarılı bir şekilde gerçekleşmiş olup, aynı zamanda bu çiftliğe ek olarak Bağdat-Musul karayolu güzergâhında yer alan Harnini arazisi eklenmiştir. Harnini Çiftliği 1899'larda Altıncı Ordu'nun remont bölüklerine at ve beygir yetiştirmek amacıyla Veziriye Çiftliğine ek olarak tesis edilmiştir.

b. Harnini Çiftliği/Remont Bölüğü

Sultan Abdülhamid 1888'de; Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Ordu Müşirliklerinin süvari alaylarının beşinci bölükleri tarafından idare olunmak üzere ilgili ordu müşirliklerinin münasip mahallerinde remont bölüklerinin kurulması yönündeki çalışmaları için irade buyurmuştur. Bu çiftliklerin kurulmasındaki amaç hem bağlı olduğu ordunun bargir ihtiyacını karşılaması hem de hayvanın işesini temin etmesi beklenmiştir. Dördüncü Ordu için Sultansuyu çiftliği³¹ tahsis edilirken Beşinci Ordu Komutanlığı için ise Hamra Çiftliği tahsis edilmiştir.

Altıncı ordu için de gerekli çalışmalara hızla başlanmıştır. Ser-Asker Rıza Paşa, Altıncı ordunun mevcut süvari alaylarına bağlı olan altı bölük için ne kadarlık bir alana ihtiyaç olduğu, ne büyüklükte bir tesis olacağı, yapılacak ahırla-

²⁹ Terzi, Arzu; *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK, Ankara-2010, s.96.

³⁰ BOA. HH. THR.00480/00022. 3 Ağustos 304/5 Ağustos 1888.

³¹ Erdem, Sevim; "Osmanlı Devletinden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Harası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 61, Güz 2017, s.148.

rın kaç kuruş masraf gerektireceği ve mevkii konusunda bir ön çalışma yapılmasını emretmiştir. Altıncı Ordu Müşirliği ilk olarak kendi görev kapsamı dâhilinde yer alan miri arazileri tespit etmiştir. Daha sonra bunlardan remont bölüğü kurulmasına uygun olanları ayırt etmiştir. Altıncı Ordu Müşirliği konuyla ilgili Ser-Asker Süvari Dairesine gönderdiği yazıda Bağdat ile Musul yolunun tam ortasında bulunan Harnini arazisinin³² remont bölüğü kurulmasına uygun olduğunu bildirmiştir. Burada remont bölüğü tesisinin kurulması halinde hem civardaki aşiretlerin sağa sola musallat olması engellenir hem de Bağdat-Musul karayolu güzergâhından gelip geçenlerin emniyeti ve güvenliği sağlanmış olur.³³

Harnini arazisi, Dicle nehri vadisinde yer alır ve hara arazisinin ihtiyacı olan arazi özelliklerini bünyesinde barındırır. Tikrit-Musul güzergâhında yer alan Harnini arazisi ve çevresinde alabildiğine boş arazi mevcuttur. Bu arazi ve civarında Şammar aşireti hayvanlarını otlattığı gibi bazı arazilerde iltizam yolu ile işletilmektedir. Aktif ticaret yolu üzerindedir. Çiftlik alanı hem Bağdat yolu ile dış pazarlara hem de Dicle nehri vasıtasıyla iç ve dış pazarlara hizmet edecek durumdadır. Burada yetişen at ve beygir cinsi Basra yoluyla Hindistan'a ihraç edilirken, Bağdat-Musul karayoluyla veya Dicle ile de kuzeye gitmektedir.³⁴ Harnini arazisinin Altıncı ordu remont bölüğüne tahsis edilecek kısmının belirlenmesi amacıyla bir heyet oluşturulmuştur. Heyet gerekli çalışmaları yapıp rapor ve haritasını düzenleyerek vilayete ve daha sonra Dâhiliye Nezaretine sunmuştur.³⁵

Sultan II. Abdülhamid'in iradesi ile bu arazi Altıncı Ordu'ya tahsis edilmiştir. Konu ile ilgili yazı Altıncı Ordu Müşirliği'ne ulaşmış olmakla birlikte bu sırada Bağdat Vilayeti sınırları dahilinde yer alan Şammar Aşireti reisi Harnini arazisinin kendilerine tahsis edilmesi hususunda talepte bulunmuştur. Bağdat ile Musul arasında bulunan Şammar Aşireti³⁶; kendisine ziraat ve ekincilik faaliyetlerinde bulunmak üzere Harnini arazisinin belli bir kıymet çerçevesinde kendi-

³² Bakınız Harita I. Fethi, İhsan; *Urban Conservation In Iraq*, October 1977, s.71.

³³ BOA. BEO.1401/105065, 3 Teşrin-i Sani 1315/15 Kasım 1899.

³⁴ Harnini'nin arazisinin aktif bir ticaret güzergâhında olduğunu kalıntıları bugün halen mevcut olan Han'dan da anlamak mümkündür. Harnini Han'ı bugün Irak'ın arkeolojik sit alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. (Bakınız Harnini Han). İhsan Fethi; *Urban Conservation In*, s.71.

³⁵ BOA. BEO.1401/105065, 3 Teşrin-i Sani 1315/15 Kasım 1899.

³⁶ Büyük bir göçmen gruptur. Bağdat'ın biraz kuzeyinden Nusaybin'e kadar olan hatta iki nehrin arası boyunca gezinirler. Birçoğu kış aylarında Bağdat'ın güneyindeki sıcak otlaklara gitmektedir. (Bakınız Harita II). Nehirler arasında dolaşarak yaşayan göçebe bir aşirettir. Toplam nüfusu 30.000 olarak tahmin edilir. El-Cerye, El-Zeydan, El-İmir(El-Ömer) " adlarıyla üç guruba ayrılmıştır. Bu gurupların reisleri birbirine akrabadır. Bu nedenle aralarında düşmanlık yoktur. Sürekli düşmanları olan Fırat'ın öte tarafında Halep ve Şam bölgesinde bulunan Aneze aşiretidir. Irak coğrafyasındaki Şammarlılar, Anezililer ile birlikte tarih sahnesinde yer almışlardır. Bunda en önemli faktör iyi ve kaliteli nitelikte at ve beygir yetiştirmeleri ve Arap atı cinsinin temel besleyicileri olmalarıdır. Bu iki muazzam ve yağmacı Arap aşireti çölün silahlı hâkimleridir. 19. ve 20. yüzyılda Irak çölü Şammarlılar'ın Şam çölü ise Anezililer'in elindedir. Ali Bey; *Dicle'de Kelek İle Bir Yolculuk*, Çev: Cahit Kayra, İstanbul-2003, s.34; Duman, Selçuk; "II.Meşrutiyetten Krallığa Irak ve Aşiretlerin Tutumu", *Yeni Türkiye Dergisi, Ortadoğu Özel Sayısı*, İstanbul-2016, s.63; Saydam, Abdullah; "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", *On-dokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8/1, s.243-255. Sonat, Ramazan; "El-Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritiği", *History Studies*, 10/4, June 2018, ss.167.

lerine terk edilmesini istemiştir.³⁷ Aşiret reisi Mücevvel Bey³⁸ bu arazide; ziraat, çiftçilik, ekincilik faaliyetlerinde bulunma ve buna bağlı olarak burayı iskân edip medenileşme yolunda adım atma taahhüdünde bulunmuştur.³⁹ Mücevvel Bey, bizzat vilayete giderek Harnini arazisi konusundaki taahhüdünü sözlü olarak da ifade etmiştir. Mücevvel Bey taahhüdü sırasında Harnini arazisinin ekilmeyen yani ziraat olunmayan kısmını 7 yıllığına istemekte ve buraya 2000-3000 civarında Şammar aşireti⁴⁰ hanesi gelerek zirai faaliyette bulunacağını yazılı ve sözlü olarak belirtmiştir.

Bağdat Vilayeti İdare Meclis'i konuyu ele almıştır. Meclis'in, Bağdat Defteri Hakani İdaresinden aldığı bilgiye göre; Harnini arazisi 186 feddanlık⁴¹ bir arazidir. Bu arazi daha önce müzayedeye çıkarılmış ve 22.050 kuruş ile kiralayıcı bulunmuştur. Daire, ayrıca hal-i hazırda arazi üzerinde Cubur Aşireti'nin bazı fırkalarının konumlandırıldığını ve bunların toplamda 27 bekrelik⁴² arazi ile bir miktar matari alanda zirai faaliyet yürütmekte olduklarını belirtmiştir. Önümüzdeki yıl yani 1900 yılı içinde de buraya Cubur Aşireti'nin Musul tarafında ikamet eden 200 hanenin geleceğini ve 70 dönümlük arazide ve buna bağlı olarak matari arazide zirai faaliyet yürüteceklerini belirtmiştir. Daire bunun dışında kalan arazide zirai faaliyet yürütülmediğini ifade etmiştir (Bakınız Şekil a: Harnini arazisi kullanım payı)

Bağdat Vilayeti, Harnini arazisinin gelirinin hal-i hazırda 1/20'lik payının (hisse-i askeriye payı) birçok Müslüman yetim çocuğunun eğitim vesaire işlemlerini karşılamak amacıyla Bağdat Sanayi Mektebine⁴³ tahsis etmiştir. Mektebin ihtiyaçlarının temini Harnini arazisinde yapılan tarımsal faaliyetlere bağlanmıştı. Yani bu arazide tarımsal faaliyet yapılmaması halinde mektebin ihtiyaçları karşılanamaz.

Bağdat Vilayeti İdare Meclisi, Defteri Hakani dairesinden aldığı bilgiler çerçevesinde Mücevvel Bey'in teklifini oldukça cazip bulur. Zira bu tekliften hem Bağdat Sanayi Mektebi fayda sağlar hem de Şammar Aşireti'nin bir kısmı yapacağı zirai faaliyet sayesinde iskân edilmiş olur.⁴⁴ Irak bölgesi açısından düşünüldüğünde Şammar gibi bir aşiretin mensuplarının iskân ve mülk edinmeleri devletin yıllardır aşiretleri ıslah etme çalışmaları açısından oldukça önemlidir.

³⁷ BOA. DH. MKT.02315/00047, 23 Şubat 1315/7 Mart 1900; Çetinsaya, Gökhan; "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan*, 1999/2, ss.153-168. General Allenby'nin Hatıratı, *Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlıdan Kopuşu*, Hazırlayan: Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık-2013, s.49.

³⁸ BOA. DH. MKT.02288/00014, 20 Şaban 1317/11 kanun-u evvel 1315 (M.24 Aralık 1899/23 Aralık 1899) tarihli yazışma; BOA. BEO.001427/106987, 21 Kanun-u evvel 1315/2 Ocak 1900.

³⁹ Çekilen telgraf Arapça olarak çekilmiş daha sonra tercüme edilerek 25 Mart 1315'te 255 numaralı tezkere ile konu Bağdat Vilayetine bildirilmiştir.

⁴⁰ Şammarlılar'ın yerleşim alanını gösterir harita (Bakınız II). Khoury, Dina Rızık; *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540-1834*, İstanbul-2014, s.40.

⁴¹ Feddan; bir çift öküzle bir günde sürülen arazi miktarıdır. Şemseddin Sami; *Kamus-ı Türkî*, İstanbul-1998, s.984.

⁴² Bekre;kuyu vesairede kullanılır çrk, çıkırık, makara. Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara-1998, s.101.

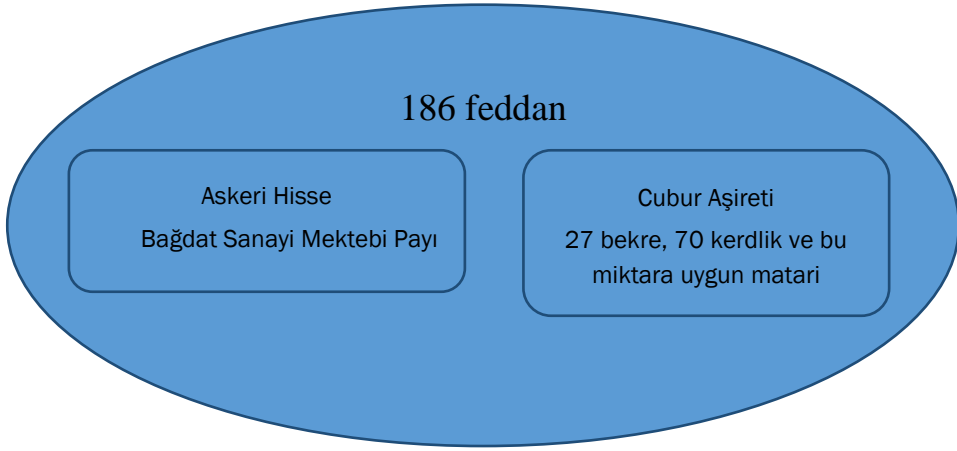
⁴³ Kurt, Burcu; "Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak'ında Kurulan Sanayi Mektepleri", *History Studies*, 5/3, Mayıs 2013, s.151-173.

⁴⁴ BOA. DH. MK.02288/00014, 30 Teşrin-i Sani 1315/12 Aralık 1899 tarihli telgraf.

Böylece devlet bir noktada sık sık Şammar Aşireti'nin eşkıyalık faaliyetlerinden de kurtulmuş olur.

Harnini arazisinin orduya tahsis edilip edilmeyeceği hususunda Bağdat vilayeti idaresi Dâhiliye Nezareti'nden görüş istemiştir. Devlet Şammar Aşireti ile ordu arasında tercih yapma durumuna getirilmiştir.

Geriye kalan arazide ekincilik ve çiftçilik talebi (7 yıllığına)

Şekil a: *Harnini arazisi kullanım payı*

Mücevvel Bey'in bu talebi Bağdat Vilayeti tarafından 20 Şaban 1317/24 Aralık 1899'da 4277 numaralı tezkere ile Dahiliye Nezaretine gönderilmiştir. Mücevvel Bey'in talebi bazı durumlardan dolayı makul görülmemiştir. Harnini arazisinin bir kısmı Sultan II. Abdülhamid'in 30 Teşrin-i Sani 1315/12 Aralık 1899 tarihli iradesi ile Altıncı Ordu'nun Süvari Bölükleri için Remont tesisleri kurulması amacıyla tahsis edilmiştir. Altıncı Ordu Müşirliği Sultan II. Abdülhamid'in iradesini Bağdat Vilayetine bildirmiştir. Fakat Dâhiliye Nezareti bu araziye benzer başka arazilerin Bağdat Vilayeti dâhilinde yer almasından dolayı durumun değerlendirilmesi yönünde görüş belirtmiştir.⁴⁵ Mücevvel Bey, Bağdat Vilayeti'nde Altıncı Ordu'ya tahsis edilip süvari alayları için remont tesisleri kurulabilecek aynı nitelikte pek çok arazinin bulunduğunu belirterek talebinde ısrarcı olmuştur. Ser-Askeri'ye de tezkeresinde Şammar Aşireti'nin talebinin sağlayacağı faydanın remont tesisi kurmaktan daha fazla yarar sağlayacağı yönünde 5 Şubat 1315/17 Şubat 1900'de görüş belirtmesi üzerine konu yeniden Sultan II. Abdülhamid'in görüşüne sunulmuştur.

Sultan II. Abdülhamid, dâhiliye, ser-askeriye ve vilayetin görüşlerini değerlendirmeye alarak Harnini arazisi yerine Dicle ve Fırat Nehri vadisinde bulunan başka arazilerin alternatif olarak araştırılmasını istemiştir. Tablo 1'de verilen araziler alternatif olarak sunulmuştur. Bu araziler için gerekli ön inceleme ve mütalaa yapılarak görüşlerin bir an evvel bildirilmesi konusunda Sultan Abdül-

⁴⁵ BOA. BEO.001427/106987, 21 Kanun-u ewel 1315/2 Ocak 1900.

hamid irade buyurmuştur.

<i>Dicle Nehri yönünde</i>		<i>Fırat Nehri Yönünde</i>		<i>Musul Vilayeti</i>	
Cezire Kazası	Bediatül-Hamid arazisi	Deylim Kazası	Nazife arazisi	Raniye Kazası	Biteviye arazisi

Tablo1: *Harnini Arazisine Alternatif Remont Tesisi Kurulumuna Uygun Araziler*⁴⁶

Harnini arazisinin Altıncı Ordu yerine Şammar aşiretine tahsis edilmesi hususunda Dahiliye Nezareti, Bağdat vilayet idaresi ve Defter-i Hakani dairesi benzer görüşte olmakla birlikte Sultan II. Abdülhamid Harnini arazisinin Altıncı orduya tahsisini daha uygun görerek çalışmalara başlanılmasını emretmiştir. Sultan'ın bu kararı isabetli olmuştur. Harnini arazisi Altıncı Ordu Müşirliği 'ne remont tesisi kurulumu amacıyla tahsis edilmiştir. Harnini remont bölüğü tesisi Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilip kurumlarının tasfiyesi sürecine kadar hizmet vermiştir. Bu tesisin faaliyetleri her ne kadar II. Meşrutiyetin ilk yıllarında sekteye uğramışsa da Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Remont Depolarının Harbiye Nezareti için olmazsa olmaz yönündeki çalışmaları sonucunda yeniden 1912'de canlandırılmıştır. Balkan Harbi ve Cihan Harbi bu çalışmalara yavaşlatmakla birlikte remont bölükleri kavramı yerini remont depolarına bırakarak bu tesis Cumhuriyet Tarihimize intikal etmiştir.

D. Sultan II. Abdülhamid'in Kurumlarının Tasfiye Çalışmaları (1908 ve sonrası)

Sultan II. Abdülhamid devrinde Ser-Askeri idaresine bağlı olarak idare edilen Çifteler, Sultansuyu, Veziriye, Harnini, Hamra ve Botan Çiftlikleri Mayıs 1908'den itibaren⁴⁷ Ser-Askeriye'nin idaresinden alınıp Maliye Hazinesi'ne devredilmiştir. Maliye Hazine'si bu çiftliklerin bazılarında ziraat mektebi tesis etmek ve numune tarlaları oluşturmak istemiştir. İklim ve arazi yapısı vesaire itibarıyla Botan ve Hamra Çiftlikleri ziraat mektebi tesisine ve numune tarlası kurmaya uygun olmayıp diğerlerinde bu projenin gerçekleştirilmesi için çalışmalara başlanılmıştır.

Çifteler	Sultansuyu	Veziriye	Harnini
----------	------------	----------	---------

Tablo 2: *Ziraat Mektebi ve Numune Tarlası Kurulacak Çiftlikler*

Sadaret tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen yazıda bu dört çiftliğin ziraat mektebi ve numune tarlası kurulumuna uygun olmasından dolayı arazilerinin halka satışının yapılmaması konusunda uyarılmışlardır. Bu dört çiftliğin arazisi elden çıkarılmamalıdır.⁴⁸

a. Harnini Çiftliği'nin Maliye'ye Devri Çalışmaları

1325/1909'dan itibaren Harnini Çiftliği'nin Maliye Nezareti'ne devredilme çalışmaları başlamıştır.⁴⁹ Nezaret, ilk iş olarak devir işlemlerini tamamlamakla

⁴⁶ BOA. DH. MKT.02315/00047, 23 Şubat 1315/7 Mart 1900.

⁴⁷ BOA. BEO.003559/266921,12 Mayıs 1325/25 Mayıs 1909.

⁴⁸ BOA. BEO.003559/266921,12 Mayıs 1325/25 Mayıs 1909

⁴⁹ BOA. ML. EEM. 00744/00071, 16 Mart 1325/29 Mart 1909; BOA. ML. EEM. 00882/00041, 27

Kanun-u evvel
1327/9 Ocak 1912.

meşgul olmuştur. Bunun için de Harnini çiftliğinin Maliye Nezareti'ne devredildiği ile ilgili bilgi Harbiye Nezareti tarafından Altıncı Ordu Kumandanlığına çekilen tebligatta bildirilmiştir.⁵⁰

15 Mart 1909'da demirbaş eşyasıyla birlikte hazineye devredilmesi kararlaştırılmış olan Harnini çiftliğinin devir işlemlerinin yapılması amacıyla Maliye Nezareti Bağdat vilayeti defterdarlığını görevlendirmiştir. Bağdat Valisi Necmeddin, defterdarlık dairesinde personel sıkıntısı olduğunu ve Harnini çiftliğinin Bağdat merkezinden de dört günlük bir mesafe de olmasından dolayı devir işlemlerinin hemen yapılamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Maliye Nezareti, Bağdat'ta devir işlemlerine başlanılmış olan bir diğer çiftliğin (Veziriye Çiftliğinin) devir işlemlerini bitmesinin sonrası buraya görevlendirilmiş olan personelin⁵¹ daha sonra Harnini'ye gönderileceğini telgrafla bildirmiştir. Görevlendirilen personeller 14 Mart 1909 sabahı çalışmalarına başlamışlardır. Harnini Çiftliğinin o kadar ehemmiyetli demirbaş eşya ve zahiresi bulunmadığından Veziriye Çiftliğinin devir işlemlerine öncelik verilmiştir.⁵²

Harnini Çiftliği'nde esasen demirbaş eşya olmadığı gibi zahire de bulunmamakla birlikte yine de bizzat gidip gözle görüp ona göre işlemlerin yapılması gerekir. Bunun için görevlendirilen personeller 30 Mart 1325/12 Nisan 1909 akşamı Bağdat'tan hareket etmiştir.

Bağdat Vali vekili birinci ferik Fazıl, 8 Ağustos 1909'da Maliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda çiftlikte ikamet etmekte olan askeri personelin Harbiye Nezareti'nden aldıkları emirler doğrultusunda başka yerlere intikal ettirildiklerini bildirmiştir. Vali vekili, çiftlikteki askeri personelin intikalinden sonra buranın zarara uğrayabileceği hakkında Maliye Nezareti'ne bilgi vermiştir. Maliye Nezareti Ağustos 1325/1910 tarihli yazıda askeri personelin devir işlemleri tamamlanana kadar memuriyetlerine devam edeceklerini bildirmiştir. Konu Harbiye Nezaretine de bildirilmiştir⁵³. Devir işlemlerinin tamamlanması sonrası her iki çiftliğe ait cetvel, pusula ve defterlerin birer örneği Maliye Nezaretine gönderilmiştir. Devir işlemleri sonrası Harnini arazisi Maliye Nezareti'nin Emlak-Emiriye Dairesi'ne bağlı bir "*mukataalık arazi*" olarak kayıt edilmiştir.

1912'de Harbiye Nazırı olan Mahmud Şevket Paşa ordunun acilen at ve beygire ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bunun için ülkenin uygun mevkilerinde remont depoları kurulması fikrini gündeme getirmiştir. Remont depoları; orduya hayvan tedarik eder ve bu hayvanların talim ve terbiyesi ile ilgilenir. Harnini arazisi 1912'den sonra Altıncı Ordu'nun süvari bölüklerine at ve beygir yetiştiren bir remont deposu olarak hizmet vermiştir. Balkan Harbi ve daha sonra Cihan Harbi'nin başlaması bu alanda yapılan çalışmaları sekteye uğratmakla bir-

⁵⁰ BOA. ML. EEM. 00759/00035, 1 Mart 1325/14 Mart 1909 tarihli yazışma.

⁵¹ Emlak-ı Müdevvere Dairesi Müdürü Rakım Efendi, Jandarma Zabitanından bir kişi ve Baytar Müfettişi. BOA. ML. EEM. 00759/00035, 2 Mart 1325/15 Mart 1909 tarihli yazışma.

⁵² BOA. ML. EEM. 00759/00035, 2 Mart 1325/15 Mart 1909 tarihli yazışma; BOA. ML. EEM. 01373/00078, 26 Teşrin-i sani 1325/9 Aralık 1909.

⁵³ BOA.ML.EEM. 00759/00035, 26 Temmuz 1325/8 Ağustos 1909 tarihli yazışma; BOA. ML. EEM. 00824/00014, 4 Ağustos 1326/17 Ağustos 1910.

likte 1917'deki Meclis-i Mebusan konuşmalarında remont depolarının varlığının ne kadar önemli olduğu tekrar tekrar vurgulanmıştır.

Sonuç

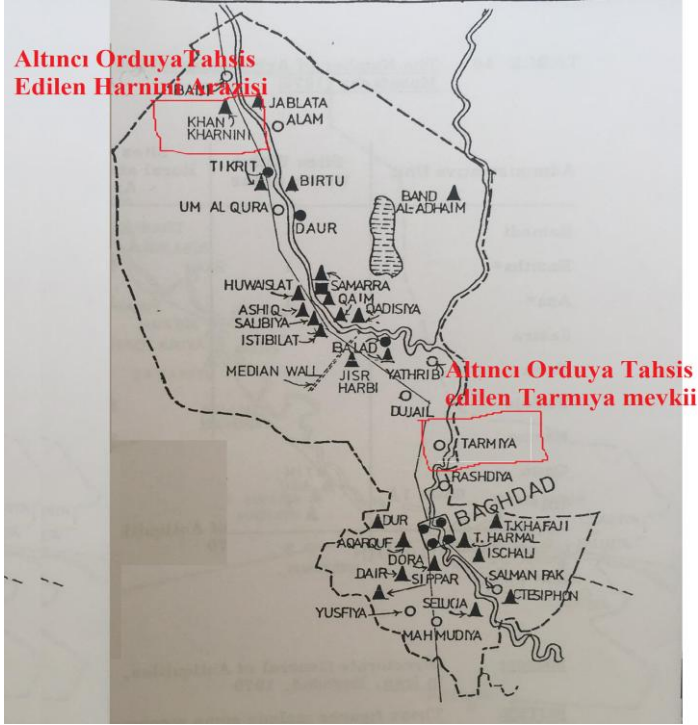
Avrupa'da 19. yüzyılın başlarından itibaren at ıslahı ve yetiştiriciliği konusunda iki müessese ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri devlet eliyle doğrudan faaliyet gösteren haralar diğeri ise devletin teşviki ve ahali eli ile yürütülen ıslah ve yetiştiricilik faaliyetleridir. Osmanlı Devleti, at ıslahı ve yetiştiriciliği çalışmalarını her iki şekilde de yürütmüştür. Ancak ordu açısından en uygun olanı haralardır. Zira süvariye ve topçuya uygun at ve beygir ancak devlet kontrolündeki haralar da en iyi şekilde yetiştirilebilir. Nitekim Sultan II. Mahmut zamanında ordu hayvanlarının sağlanabileceği haraları daha teşkilatlı hale getirmek için çalışmalar başlatmıştır. 1815'te kurulan ancak kâhyalar ile idare edilen "Çifteler Çiftliği Hara-yı Hümayunu"nu 1832'den itibaren memur ve müdür düzeyinde idare ettirmiş. Daha sonra müdür olarak subaylar tayin edilmiştir. Artık haralarda eğitilmiş veterinerler görev yapmaya başlamıştır. Sultan II. Mahmud ile başlayan orduya devlet eliyle modern at ve beygir yetiştirme çalışmaları Sultan II. Abdülhamid zamanında istenilen düzeye ve başarıya ulaşmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Ser-Askeri'ye bağlı Çiftlikat-ı Hümayun Nezareti kurmuş ve bu nezaret ülkenin uygun mevkilerinde askeriye at ve beygir yetiştiren çiftlikleri kurmuştur. Bunlardan biri de Bağdat vilayeti dâhilinde yer alan Harnini Çiftliğidir. Harnini Çiftliği 1889-1909 tarihleri arasında Altıncı ordunun süvari birliklerinin ihtiyaç duyduğu at ve beygiri temin etme, onları eğitime ve ordunun hizmetine sunma görevinin başarılı bir şekilde yürütmüştür.

Sultan Abdülhamid'in kurumlarını tasfiye çalışmaları ile çiftlik Maliye Nezaretine 1909'dan itibaren devredilmiştir. Devir işlemlerinin gerçekleşmesi birkaç yıl içinde ancak tamamlanabilmiş ve bu süre zarfında Harnini çiftliği diğer çiftlikler gibi (Veziriye, Hamra, Sultansuyu ve diğerleri) atıl durumda kalmıştır. Askeri çiftliğin devir çalışmalarının gecikmesinde bazen personel eksikliği, bazen hesap cetvellerinde yapılan hatalar ve bazen de nezaretler arasındaki belirsizlik etkili olmuştur. Çiftliğin hangi amaçla ne şekilde kullanılacağı, varlığını nasıl devam ettireceği konusundaki görüş ayrılıkları çalışmaları sekteye uğratmıştır.

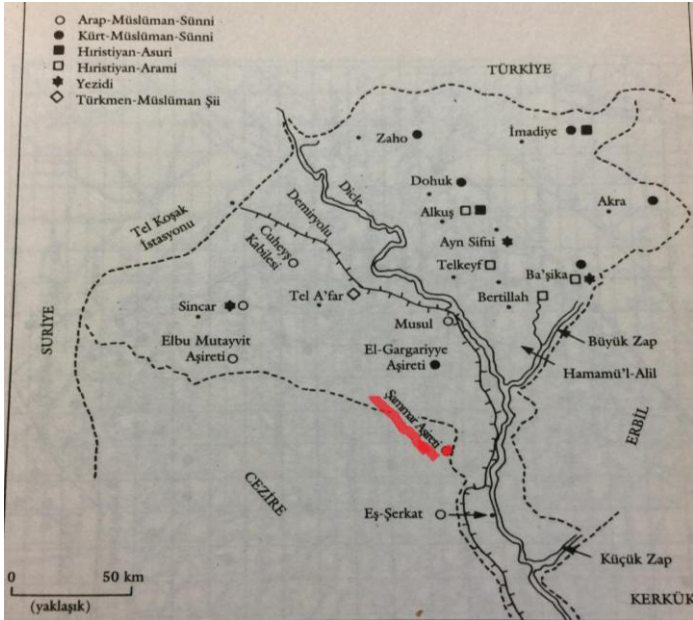
1909 sonrası yapılan tasfiye çalışmaları ile ordunun bargir ihtiyacı büyük oranda sekteye uğramıştır. Aradan geçen birkaç yıl içinde bu askeri amaçlı çiftliklerin yaptığı hizmetler belli oranda anlaşılmiş ve yeniden isim değişikliği ile Remont bölüğü yerini Remont depolarına bırakarak ordunun ihtiyacı olan at ve beygir yetiştirme çalışmalarına başlanılmıştır.

Harnini arazisi bugün Irak Devleti sınırları içerisinde yer almaktadır.

Harita I: Bağdat'ta İlk Hara Çiftliği Kurulması Planlanan Yer (Tarmiya) ve Harnini Mevkii

İ
S
T
E
M
32/2018

Harita II: Şammar Aşireti'nin Yerleşim Alanını Gösterir

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri (BOA)

- » BOA. BEO.001427/106987, 21 Kanun-u evvel 1315/2 Ocak 1900.
- » BOA.BEO.003559/266921,12 Mayıs 1325/25 Mayıs 1909
- » BOA.BEO.1401/105065, 3 Teşrin-i Sani 1315/15 Kasım 1899.
- » BOA. BEO. 1674/125504, 30 Mayıs 1317/12 Haziran 1901.
- » BOA. DH.MK.02288/00014, 30 Teşrin-i Sani 1315/12 Aralık 1899 tarihli telgraf.
- » BOA. DH.MKT.02315/00047, 23 Şubat 1315/7 Mart 1900.
- » BOA. HH.THR.00480/00022, 3 Ağustos 1304/5 Ağustos 1888.
- » BOA. ML. EEM. 00771/00063, 27 Eylül 1325/10 Ekim 1909.
- » BOA. ML. EEM. 00776/00028, 3 kanun-u evvel 1325/16 Aralık 1909 tarihli yazışma.
- » BOA.ML.EEM. 00759/00035, 1 Mart 1325/14 Mart 1909 tarihli yazışma.
- » BOA. ML. EEM. 00824/00014, 4 Ağustos 1326/17 Ağustos 1910.
- » BOA. ML. EEM. 00882/00041, 27 Kanun-u evvel 1327/9 Ocak 1912.
- » BOA. ML.EEM. 00744/00071, 16 Mart 1325/29 Mart 1909.
- » BOA. ML.EEM. 01373/00078, 26 Teşrin-i sani 1325/9 Aralık 1909.
- » BOA. Y.PRK.TKM.00027/00036, 8 Şevval 1310/25 Nisan 1892.
- » BOA.Y.PRK.KOM. 00002/00060, 25 Nisan 1296/7 Mayıs 1880.
- » BOA.Y.PRK.OMZ.00001/00017, Haziran 1300/Haziran 1884.

Tetkik Eserler

- » Ali Bey; *Dicle'de Kelek İle Bir Yolculuk*, Çev: Cahit Kayra, İstanbul-2003.
- » Aral, Nurettin-Selahattin Batu; *Arabistan'da Atçılığın Bugünkü Durumu*, Ankara-Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara-1936.
- » Aybet, Gülgün Üçel; *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İstanbul-2018.
- » Çetinsaya, Gökhan; "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'da Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan*, 1999/2, s.153-168.
- » Demirci, Mustafa; "Emeviler Devrinde Aşağı Irak'ta (Sevad) Büyük Çiftliklerin Doğuşu ve Gelişimi", *İSTEM*, Yıl:5, Sayı:9, 2007, s.61-82.
- » _____; "Sevad", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, İstanbul-2009, ss.576-578.
- » Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara-1998.
- » Dinçer, Ferruh; "Türkiye'de Askeri Veteriner Hekimlik Tarihi Üzerinde Araştırmalar-II. Bölüm", *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 27 (1-2), Ankara-1980, ss.246-272.
- » Duman, Selçuk; "II. Meşrutiyetten Krallığa Irak ve Aşiretlerin Tutumu", *Yeni Türkiye Dergisi, Ortadoğu Özel Sayısı*, İstanbul-2016, ss.61-76.
- » Erdem, Sevim; "Osmanlı Devletinden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Harası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 61, Güz 2017, ss.145-173.
- » Fethi, İhsan; *Urban Conservation In Iraq*, October 1977.
- » General Allenby'nin Hatıratı, *Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlıdan Kopuşu*, Hazırlayan: Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul-2013.
- » Graf fon Lehendorf (Gradiç), *Usul-u Teksiri Feres yahud Hayvan Yetiştirenlere Malumat*, Çeviren: Süvari Muallimi Kaymayakamı Erzurumlu Mehmed Ali, Dersaadet-1309.
- » Hakaçoğlu,Yusuf; "At", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991 IV, 30.
- » İhsan Abidin; *Osmanlı Atları*, Der-saadet-1927.
- » İvanov, Nikolay ; *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi (1516-1574)*, TTK, Ankara-2013.
- » Khoury, Dina Rızk; *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540-1834*, İstanbul-2014.
- » Kolektif; *Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi*, Derleyen: Ali Satan, Tarihçi Kitabevi-2016.
- » Kurşun, Zekeriya -Ali Akyıldız; *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İstanbul-2018.
- » Kurt, Burcu; "Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak'ında Kurulan Sanayi Mektepleri", *History Studies*, 5/3, Mayıs 2013, ss.151-173.
- » Mahmud Şemsi Seyyidi; *Atlarımızın Islah ve Teksiri*, Der-saadet-1927.
- » Marufoğlu, Sinan Marufoğlu; *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, İstanbul-1998.
- » Saydam, Abdullah; "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8/1, ss.243-255.
- » Sonat, Ramazan; "El-Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kitiği", *History Studies*, 10/4, June 2018, s.165-178.

- » Şemseddin Sami; *Kamus-ı Türki*, İstanbul-1998.
- » Tan, Seda; "Bulgaristan Emaretinin Krallığa İki Büyük Mirası: "Veteriner Teşkilatı ve At Yetiştiriciliği ve Islahı", *OTAM*, 33/Bahar 2013, ss.245-262.
- » Terzi, Arzu; *Bağdat ve Musul'da Paylaşılmayan Miras /Petrol-Arazi*, Truva Yayınları-2007.
- » _____, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK, Ankara-2010.
- » Uyar, Mesut-Edward J. Erickson; *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul-2014.
- » Ziya Şakir; *Mahmut Şevket Paşa*, Hazırlayan: Serkan Erdal, İstanbul-2011.